Izvorni znanstveni rad
UDK 929.53:272-558](497.5Dubrovnik)"17"
Primljeno: 10.4.2015.

KRSNA KUMSTVA U DUBROVNIKU 18. STOLJEĆA: DJECA, RODITELJI I KUMOVI KAO ČVOROVI DRUŠTVENIH MREŽA*

VEDRAN STOJANOVIĆ I NELLA LONZA

Sažetak: Analizom podataka o 110 krštenja iz matičnih knjiga grada Dubrovnika za 1770. godinu rekonstruira se korištenje kumstva kao instrumenta kojim se obitelji nastoje što bolje pozicionirati unutar društvene zajednice te povezati s osobama koje imaju znatan "društveni kapital". Usporedbom s izvorima koji se odnose na predtridentski Dubrovnik i podacima iz matičnih knjiga za 1870. s jedne strane, a uzimanjem u obzir rezultata inozemnih rasprava s druge strane, istražuju se specifičnosti društvenih veza stvaranih kumstvom u suton Dubrovačke Republike.

Ključne riječi: Dubrovnik, 18. stoljeće, krsna kumstva, društvene mreže, Tridentski koncil, staleška struktura, rodbinski odnos

Keywords: Dubrovnik, 18th century, baptismal kinship, social networks, Council of Trent, social class structure, family relationship

Uvod

U posljednjih pola stoljeća tema društvenih mreža (*social networks*) ponajviše je zaokupljala antropologe i sociologe. U okviru strukturalizma povele su se brojne rasprave o pitanju postoji li nešto što bi se moglo nazvati teorijom društvenih mreža.

*Ovaj rad je sufinancirala Hrvatska zaklada za znanost projektom broj 5106.

Vedran Stojanović, doktorand doktorskog studija "Povijest stanovništva" na Sveučilištu u Dubrovniku. Adresa: Sunčana 4, 20000 Dubrovnik. E-mail: vedranstojanovic44@gmail.com

Nella Lonza, znanstvena savjetnica, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku. Adresa: Zavod za povijesne znanosti HAZU, Lapadska obala 6, 20000 Dubrovnik. E-mail: nella.lonza@gmail.com

Neki teoretičari (Bruce Kapferer) dovodili su u pitanje originalnost ideje društvenih mreža i držali da se radi tek o "tehnici prikupljanja podataka i analize".[1] No, unatoč takvim žestokim kritikama, postoje i različiti pristupi problemu društvenih mreža - od teorije društvenih uloga do teorije društvene akcije - koji nastoje opisati zakonitosti prema kojima pojedinac ili grupe pojedinaca djeluju unutar društvene strukture.[2] S vremenom su se i povjesničari počeli zanimati za pojedince i grupnu interakciju u određenoj zajednici. U odnosu na istraživanja suvremenih društava, kod kojih vješto postavljene analize uspijevaju otkriti mnogobrojne i raznovrsne niti koje tkaju takve mreže, povjesničari su osuđeni na podatke koje im pružaju pisani izvori, koji ne samo da često nisu cjeloviti ili cjelovito sačuvani, nego se iz njih mogu pratiti samo formalizirani odnosi, a vrlo teško detektirati veze neformalnije prirode, poput prijateljstava ili klijentelizma. Stoga se u historiografiji ipak rjeđe primjenjuje precizan kvantitativni instrumentarij analize društvenih mreža (*social network analysis*), ili se primjenjuje samo na neku od mnogih vrsta međuljudskih odnosa. No, unatoč tome, danas se u istraživanjima povijesti institucija, demografskog razvitka ili kulturne povijesti posvećuje pozornost i društvenim mrežama koje na specifičan način povezuju pojedince i uže grupe. U nizu radova analiziran je upravo fenomen kumstva, koji se može relativno dobro istraživati na temelju matičnih knjiga krštenih počevši od druge polovice 16. stoljeća, a u nekim sredinama i ranije.

Jedini konkretan pokušaj na tragu kvantitativne *social network analysis* u istraživanjima dubrovačke povijesti predstavlja nekoliko radova grupe slovenskih istraživača, koji su razvili vlastiti program *Pajek*.[3] Zasad se može reći da su se proučavanju društvenih mreža Dubrovačke Republike najviše približili radovi o pojedinim staležima - kao što su monografije Davida Rheubottoma, Zdenke Janeković Römer i Zrinke Pešorda Vardić,[4] a osobito

---

[1] James Clyde Mitchell, »Social Networks.« *Annual Review of Anthropology* 3 (1974): 279-299.

[2] J. C. Mitchell, »Social Networks.«: 281.

[3] Vladimir Batagelj, »Ragusan families marriage networks.«, in: *Developments in Data Analysis*, ur. Anuška Ferligoj i Anton Kramberger. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 1996: 217-228; Polona Dremelj, Andrej Mrvar i Vladimir Batagelj, »Analiza rodoslova dubrovačkog vlasteoskog kruga pomoću programa Pajek.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 40 (2002): 105-126. Vidi također Wouter de Nooy, Andrej Mrvar i Vladimir Batagelj, *Pajek datasets - Exploratory Socia Network Analysis with Pajek (Ragusan nobility genealogy)* (URL: http://vlado.fmf.uni-lj.si/pub/networks/data/esna/ragusa.htm, pristup ožujak 2015).

[4] David Rheubottom, *Age, Marriage, and Politics in Fifteenth-Century Ragusa*. Oxford: Oxford University Press, 2000; Zdenka Janeković Römer, *Okvir slobode. Dubrovačka vlastela između srednjovjekovlja i humanizma*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU, 1999; Zrinka Pešorda Vardić, *U predvorju vlasti. Dubrovački antunini u kasnom srednjem vijeku*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU, 2012.

sustavne analize plemstva i vlasteoskih klanova Nenada Vekarića i Stjepana Ćosića.[5]

Ovaj rad ispituje na koji se način institut kumstva oblikovao u praksi i upotrebljavao za stvaranje društvenih mreža u Dubrovniku oko 1770. godine. Analizom niza kvantitativnih podataka o 110 krštenja iz matičnih knjiga za 1770. godinu[6] rekonstruira se prirodno nastojanje pojedinaca i obitelji za što boljim pozicioniranjem unutar društvene zajednice, te njihovo formalno povezivanje s osobama koje imaju znatan "društveni kapital". Da bi se što točnije izlučile posebnosti vremena, osnovne značajke kumstva u suton Republike uspoređuju se sa stanjem u Dubrovniku stotinu godina kasnije, ali i s podacima o društvenoj praksi krsnoga kumstva u predtridentskom Dubrovniku.

Tridentski koncil - razdjelnica u povijesti kumstva

Ne ulazeći ovdje u cjelovitu analizu povijesti i prirode kumstva, može se ukratko reći kako je kumstvo kao obredno srodstvo (*ritual kinship*) vrsta prividnog srodstva (*fictive kinship*) rasprostranjenog u svim društvenim zajednicama.[7] Budući da se naš rad kreće u europskim granicama i istražuje kumstvo u sklopu kršćanstva, može se najjednostavnije reći kako, prema Sv. Augustinu, kumovi predstavljaju duhovne roditelje krštenog djeteta, koje se sakramentom krštenja uvodi u zajednicu kršćana te mu se očišćenjem od iskonskoga grijeha otvara put prema vječnome spasenju.[8] Međutim, do sredine 16. stoljeća kumstvo je u nekim sredinama postalo iznimno snažan instrument

---

[5] Stjepan Ćosić i Nenad Vekarić, *Dubrovačka vlastela između roda i države: salamankezi i sorbonezi*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU, 2005; Nenad Vekarić, *Nevidljive pukotine: dubrovački vlasteoski klanovi*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU, 2009; Nenad Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika, 1-5*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU, 2011-2014.

[6] *Matična knjiga krštenih župe Grad G10K* (1758-1798). Matične knjige pohranjene su u Arhivu Biskupije dubrovačke, a korišteni su digitalni zapisi Hrvatskog državnog arhiva u Zagrebu.

[7] Za više detalja vidi Helen Rose Ebaugh i Mary Curry, »Fictive Kin and Social Capital in New Immigrant Communities.« *Sociological Perspectives* 43/2 (2000): 189-209. Autorice među ostalim donose podatke o prividnim srodstvima u Bangladešu (*dharma-atmyor*) na temelju kojih siromašni pojedinci mogu zatražiti od svojih bogatijih prividnih srodnika materijalnu pomoć, te o japanskom obredu (*oyabun-kobun*) kojim se stvaraju simbolički odnosi koji oponašaju veze unutar biološke obitelji.

[8] Opširnije vidi u Guido Alfani, *Fathers and Godfathers. Spiritual Kinship in Early-Modern Italy*. Farnham: Ashgate, 2009: 3-15.

društvenog djelovanja radi stvaranja čvrste i gusto isprepletene društvene mreže i boljeg pozicioniranja unutar zajednice, čime je slabio njegov izvorni smisao duhovnog roditeljstva.[9] Iako su na Tridentskom koncilu (1545-1563) ponajprije traženi odgovori na izazove reformacije, pa pitanje sakramenata nije bilo u samom središtu interesa, Crkva je odlučila pročistiti, usustaviti i ujednačiti društvenu praksu krštenja i kumstva. Između ostalog, donesene su odredbe koje su ograničile broj kumova na najviše dvoje, različita spola, i time znatno umanjile, mada ne i onemogućile, društvenu funkciju kumstva u stvaranju društvenih mreža.[10] Koncilska odredba prema kojoj su svećenici postali dužni voditi crkvene knjige[11] zaslužna je za stvaranje bogatog i prilično jednoobraznog gradiva s podacima o krštenjima diljem katoličke Europe.[12] Na temelju tih upisa ne samo da se može utvrditi društvena praksa oko sakramenta krštenja, već se mogu i rekonstruirati društvene veze stvorene kumstvom, što je cilj i ovoga rada.

---

[9] G. Alfani, *Fathers and Godfathers*: 22-40.

[10] G. Alfani, *Fathers and Godfathers*: 88-90.

[11] Elektroničko izdanje prema *Declarationes Illust. Sac. Rom. Cardinalium Congregationis, ipsis sacrosancti et oecumenici Concilii Tridentini canonibus et decretis insertae*. Coloniae Agrippinae (Köln): Apud Petrum Henningium, sub signo Cuniculi, 1619 - Canones super reformatione circa matrimonium, Caput II - *Habeat parochus librum in quo coniugum et testium nomina diemque et locum contracti matrimonii describat quem diligenter apud se custodiat*. (URL: http://www.internetsv.info/Archive/CTridentinum.pdf, pristup ožujak 2015), a vođenje matičnih knjiga i danas je regulirano kanonom 877. važećeg Zakonika kanonskoga prava iz 1983. (*Zakonik kanonskoga prava*. Zagreb: Glas Koncila, 1996: 149).

[12] Osnovne obrasce za upise u Matice krštenih donosi Rimski obrednik iz 1614. Vidi *Rituale Romanum Pauli V. P. M. iussu editum*. Antuerpiae (Antwerpen): Officina Plantiniana, 1617: 347-348 (http://books.google.hr/books?id=u6lHAAAAcAAJ&printsec=frontcover&hl=hr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false, pristup veljača 2015). Uvođenje Matica krštenih u Dubrovniku je zapinjalo. O tome svjedoči točka 8 optužnice nadbiskupa Matteuccija iz 1582, koju prenosi Serafin Marija Cerva: *Non vogliono libro del battesimo con la descrizione di tempo, nomi, cognomi e compari* (Serafin Marija Crijević, *Bibliotheca Ragusina,* prir. Stjepan Krasić, sv. 2/3. Zagreb: JAZU, 1977: 33). Pitanja odnosa Crkve i države koja je otvorio Tridentski koncil, u Dubrovniku su uzrokovala žestok klanovski sukob. Svojom ga je propovijedi pokrenuo benediktinac Euzebije Martoličin Caboga, koji je s Matom Damjanovim Benessa i posebice Marijom Ivanovim Caboga i Jeronimom Caboga predstavljao struju koja se protivila tridentskim reformama, dok je Frano Franov Gondula bio predvodnik suprotne frakcije. Vidi N. Vekarić, *Nevidljive pukotine*: 93-98 i Nenad Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, sv. 4, Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU, 2013: 98, 245. Čini se da je Senat odobrio vođenje crkvenih knjiga tek 1584. Konstantin Vojnović, »Crkva i država u dubrovačkoj republici.« *Rad JAZU* 119 (1894): 47.

Dubrovnik prije Tridentskog koncila i primjena koncilskih kanona

Za razliku od nekih europskih, pa i istarskih i dalmatinskih gradova,[13] u Dubrovniku ne postoje knjige krštenih iz predtridentskog razdoblja. Međutim, raspolažemo s par izvora koji daju uvid u običaje oko kumstva u 16. stoljeću u plemićkom krugu. Najcjelovitiji su podaci o rođenjima i krštenjima potomaka koje je u svoj *Lekcionar* upisao znameniti kroničar Nikša Marinov Ragnina.[14] U tim su zapisima unesena imena kumova za Nikšina tri sina i četiri kćeri, rođene između 1532. i 1540,[15] te za dva unuka i unuku po sinu Šimunu, rođene 70-ih godina 16. stoljeća.[16] Ove dvije grupe upisa dijeli baš Tridentski koncil, tako da mogu poslužiti kao sjajan materijal za ispitivanje utjecaja Koncila na promjene u društvenoj praksi kumstva.

Svi zapisi o Ragnininoj djeci iz predtridentskog razdoblja slijede isti model: prvo četvero djece ima po šest, sljedeće dvoje barem pet krsnih kumova, a

[13] Za europske i hrvatske matične knjige vidi pregled u: Vladimir Stipetić i Nenad Vekarić, *Povijesna demografija Hrvatske*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU, 2004: 28-30; za Italiju vidi također G. Alfani, *Fathers and Godfathers*: 28 i Lorenzo Fabbri, »Una città, un fonte: il Battistero di Firenze e i suoi registri.«, u: *Porta fidei. Le registrazioni pretridentine nei battisteri tra Emilia-Romagna e Toscana*, ur. Gilberto Zacchè. Modena: Mucchi editore, 2014: 17-29; za Istru vidi Dražen Vlahov, »Matične knjige u Povijesnom arhivu u Pazinu.« *Vjesnik Istarskog arhiva* 2-3 (1992-1993): 283.

[14] *Lekcionar zadarski i Ranjinin*, prir. Milan Rešetar [Djela JAZU, sv. 13]. Zagreb: JAZU, 1894: 328-330.

[15] U tom je razdoblju krštena "iz nužde" i jedna Nikšina prerano rođena kći.

[16] Riječ je o sljedećim osobama: 1) Maruša, rođ. 1532, kumovi: Luka Nikole Sarakinog Bona, Andrija Marinov Gundula, Marin Božov Proculo, Marin Jakovljev Ragnina, Mada pok. Petra Andrijinog Menze, brijač Nikola; 2) Maroje, rođ. 1534, kumovi: Damjan Ivanov Menze, Marin Šimunov Ragnina, Kristo Mihov Proculo, Marin Marina Markovog Luccari, Mara ud. Sigismunda Franovog Georgio, Jakov veslar iz Šibenika; 3) Martol, rođ. 1535, kumovi: Leonard Nikolin Georgio, Ivan Marinov Pozza, Marin Đurov Gozze, Dominik Nikolin Kladorub, Anica pok. Ivana Bernardovog Caboga trećoredica, Šimko Bartulov iz Čajkovića; 4) Šimun, rođ. 1536, kumovi: babica, Župan Bernardov Bona, Andrija Pavlov Menze, Ilija Ivanov Bona, Vicko glavar arsenala, Marija pok. Krista Tominog Caboga; 5) Frana, rođ. 1537, kumovi: Orsat Šimunov Ragnina, Marin Pavlov Crieva, Marin Martolov Monaldi, Martol izvanbračni sin Vlaha Georgio, Jela pok. Nikole Gozze; 6) Jela, rođ. 1538, krštena iz nužde, nema imena kumova; 7) Tamara, rođ. 1539, kumovi: Petar Nikolin Prodanello, Pandolfo Karlov Pozza, Nikola Jakovljev Bona, Jela pok. Marina Markovog Luccari, krojač Florio; 8) Marija, rođ. 1540, kumovi: Nikola Franov Georgio, Marin Nikolin Ragnina, ženska osoba neupisana imena, Pavao Baričić sin Ivana glavara arsenala. Unucima po sinu Šimunu kumovi su: 1) Nikola, rođ. 1570, kumovi: Josip Martolov Georgio i Petar Franov Gozze; 2) Klara, rođ. 1572, umrla kao dijete, prekriženo; 3) Jela, rođ. 1575, kumovi: Martol Nikolin Bona i Anica pok. Stjepana Marinovog Zamagno; 4) Nikša, rođ. 1577, kumovi: Rafo Marinov Gozze i Ivan Franov Caboga.

najmlađa kći barem četiri kuma.[17] Uz jedan izuzetak, svako dijete ima samo jednu kumu, dok su ostali kumovi muškarci.[18] Kod šestero djece među kumovima je po jedan pučanin, a kod jednoga dvojica; za neke stoji da su obrtnici ili u državnoj službi (ranarnik, upravitelj orsana). Na izbor kumova sina Šimuna, koji se iznenada rodio po povratku s pira Župana Bernardovog Bona, odrazila se izuzetnost situacije: među kumovima su se našli mladoženja i primalja.[19] Nijedan kum se ne ponavlja pri krštenju braće. Među kumovima su bliži rođaci, ali ne dominiraju. Nema nijednog djeda ili bake, a - koliko se moglo utvrditi - u ulozi kuma javljaju se četiri bratića krštenika, ujak, strina, očev bratić i majčin bratić. Od spomenute osmorice, petorica su bili mladići u dvadesetim godinama.[20]

Slični a nešto stariji zapisi postoje za petero djece Vlaha Ivanovog Gundula i Sekunde Jakšine Goze, rođene između 1515. i 1529.[21] Broj kumova djece iz kuće Gundula kretao se od 7 do 10, najniži je bio u slučaju dva blizanca rođena 1522. I u njihovoj je obitelji model uvijek isti: 4-6 plemića, 1 plemkinja, 1-2 pučana i jedan

---

[17] Ragnina je te zapise unosio naknadno po sjećanju, što se razabire iz križanja i popravljanja podataka, kao i iz činjenice da se nije mogao sjetiti imena kume svoje najmlađe kćeri. Lako je moguće da su i njegova mlađa djeca imala više kumova od upisanih, tako da spomenuti brojevi predstavljaju pouzdani minimum.

[18] O pretezanju muških kumova u Italiji usp. G. Alfani, *Fathers and Godfathers*: 31, 36.

[19] Nije jasno je li primalja postala kumom zato što je Šimuna prethodno krstila "iz nužde". U renesansnoj Firenci primalje su se birale za kume i iz zahvalnosti; usp. Louis Haas, »Women and Childbearing in Medieval Florence.«, u: *Medieval Family Roles: A Book of Essays*, ur. Cathy Jorgensen Itnyre. New York: Garland Publishing Inc, 1999: 96-97.

[20] Za spomenute su analize korišteni podaci iz N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika, 2 i 3*.

[21] *Privata*, serija 19, sv. 4a, f. 261v-262v (Državni arhiv u Dubrovniku). Na taj je izvor upozorila Zdenka Janeković Römer, »Obiteljska knjiga Andrije Antojeva de Pozza (1569-1603).«, u: *Med Srednjo Evropo in Sredozemljem. Vojetov zbornik*, ur. Sašo Jerše. Ljubljana: Založba ZRC, 2006: 492. Kumovi su sljedeći: 1) Frana, rođ. 1515, kumovi: svećenik Ivan Chefo, šipanski kapelan i kancelar, Vladislav Junijev Sorgo, Batista Junijev Bucchia, Bartol Andrije Đurovog Gozze, Pasko Trojana Lovrovog Crieva, Jakov apotekara Julijana umjesto Andrije topnika (?) iz Venecije, Vicko magistra Boža brijača, Anižula Paska Nikolinog Caboga; 2) Pavla, rođ. 1521, kumovi: svećenik Miho (nećak svećenika Nikole Barnea), Ivan topnik (?) iz Venecije, Pasko Nikov Caboga, Marin Nika Đurovog Gozze, Mato Ilijin Crieva, Marin Ivanov Bucchia, Cvjetkov Bonifacijev Ljubenković (?) brijač, Ora pok. Trojana Lovrovog Crieva; 3) Ivan-Jakov, rođ. 1522, kumovi: svećenik Ivan Gvercija, Dragoje Andrijin Croce, Ivan Nikole Nikolinog Palmota, Sarakin Dragojev Gozze, Lamprica Trojanov Crieva, Franuša pok. Bernarda Ilijinog Saraca, brijač Nikola Stjepana Federikovog Gundula; 4) blizanac Marinko, rođ. 1522, kumovi: svećenik Ivan Gvercija, Božo Junijev Sorgo, Miho Marinov Bucignolo, Marin Stjepanov Zamagno, Nikola Tomin Sorgo, Kata, žena Dragoja Andrijinog Croce, zlatar Radić, zet magistra Boža brijača; 5) Ivan, muški plod od 3 mjeseca, rođen 1523, krstio ga u nuždi otac; 6) Jakov rođ. 1529, kumovi: arhiđakon Marin Junijev Bucchia, Marin Vitov Ghetaldi, Niko Teodorov Mlascagna, Stjepan Nikole Marinovog Gundula, Mlečanin Antonio Renaldi, Andrija Petrov Menze, Nikola Paskov Caboga, Marin Petrov Crieva, Pera, žena Nikole Marina Benediktovog Gondola, Radić Božitković parlabuć, muž pok. izvanbračne kćeri Federika Gundula.

Upis o krštenju najstarije kćeri Vlaha Gundule iz 1515.
(*Privata*, serija 19, sv. 4a, f. 261v)

svećenik. Svećenici su jedina bitna razlika u odnosu na kumove u kući Ragnina.[22] Može se istaknuti da je prvo troje djece Gundula dobilo za kuma sinove, odnosno

[22] O svećenicima kao kumovima u renesansnoj Firenci usp. Louis Haas, »Il mio buon compare: Choosing godparents and the uses of baptismal kinship in Renaissance Florence.« *Journal of Social History* 29 (1995-96): 344; vidi također Guido Alfani i Vincent Gourdon, »Spiritual kinship and godparenthood: an introduction.«, u: *Spiritual Kinship in Europe*, 1500-1900, ur. Guido Alfani i Vincent Gourdon. Houndmills-New York: Palgrave Macmillan, 2012: 22.

udovicu Trojana Crieva, što ukazuje na tijesnu prijateljsku povezanost. Već postojeća osobna veza ukazuje se i u slučaju izbora za kuma parlabuća Radića Božitkovića, koji je oženio izvanbračnu kćer Vlahovog brata Federika.

Sažmu li se spomenuti pokazatelji, dobiva se slika kumstva u plemićkim obiteljima predtridentskog razdoblja u kojoj su kumovi brojna i šarolika skupina po staleškoj pripadnosti, spolu, dobi i srodničkim vezama.[23] U toj raznolikosti primjećuje se da je uvijek barem jedan kum iz redova pučana i uvijek (samo) jedna žena.[24] Takav model s brojnim kumovima i spolnom asimetrijom (tip 2 u Alfanijevoj klasifikaciji) bio je proširen u srednjoj Italiji.[25] Društvena praksa u dubrovačkom plemićkom sloju ukazuje da se kumstvo oslanja s jedne strane na već postojeće rodbinske odnose,[26] a s druge rabi za uspostavu formalnih vertikalnih društvenih veza s osobama nižeg statusa.[27] Međutim, za razliku od renesansne Firence, u kojoj je bilo uobičajeno biranjem niza kumova iz nižeg sloja plesti i učvršćivati klijentelističke mreže,[28] samo jedan kum iz redova obrtnika (rijetko dva) u dubrovačkoj praksi više je imao simbolično značenje. Može se također primijetiti da se pučani pozvani za kumove u plemićkim obiteljima mahom bave uglednijim poslom (u obitelji Gundula kod 4 od 5 krštenja to su brijači-ranarnici ili njihovi sinovi). U političkom slogu renesansnog Dubrovnika pučanima je već bio uspješno i trajno onemogućen institucionalni pristup vlasti, pa su vertikalne društvene veze među staležima bile manje bitne nego u Firenci, u kojoj je distribucija moći - institucionalizirane i neinstitucionalizirane - bila daleko difuznija.[29]

Zbog nedostatka izvora ne znamo jesu li slični običaji glede broja i spolne strukture kumova vladali među dubrovačkim pučanima. U Labinu su, na primjer, u predtridentskom razdoblju redovito bila po dva kuma i dvije kume,

---

[23] Za južnu Europu predtridentskog razdoblja usp. G. Alfani, *Fathers and Godfathers*: 40.

[24] Umjesno je imati na pameti upozorenje Louisa Haasa o necjelovitosti srodnog izvora iz Firence (*Ricordanze*). Vidi L. Haas, »Il mio buon compare«: 347-348.

[25] G. Alfani, *Fathers and Godfathers*: 42-43.

[26] Biranje kumova među rodbinom tipičnije je za sjeverozapadnu Europu, a ni Crkva nije smatrala idealnim oslanjanje kumstva na rodbinsku strukturu (G. Alfani i V. Gourdon, »Spiritual kinship and godparenthood: an introduction.«: 22-23). Međutim, svi primjeri kojima raspolažemo odnose se na vlasteoski stalež, u kojemu je gustoća rodbinskih veza tolika da se ne može zaobići izbor kumova među srodnicima.

[27] Za Italiju usp. G. Alfani, *Fathers and Godfathers*: 9-10, 40, 125-126.

[28] L. Haas, »Il mio buon compare«: 345-351.

[29] O distribuciji moći u renesansnoj Firenci vidi Ronald F. E. Weissman, *Ritual Brotherhood in Renaissance Florence*. New York [itd.]: Academic Press, 1982: 2-26, osobito 2-7 i 22-25, o kumstvima 16-18.

a u višim slojevima tri kuma i tri kume.[30] Moguće je da su i u Dubrovniku u nižem sloju žene imale istaknutiju ulogu u kumstvima, sukladno svom inače ravnopravnijem položaju u obitelji i društvu.[31]

U generaciji unuka Nikše Ragnine, nakon Tridentskog koncila situacija je glede izbora kumova posve drugačija. Uz imena troje od četvero djece Nikšinog sina Šimuna ubilježena su imena kumova. Kod svakog upisa samo su dva kuma, sukladno maksimumu koji je Koncil postavio. Međutim, u dva od tri primjera nije poštovana odredba da kumovi moraju biti različita spola, već su oba muškarci. Svi su kumovi iz redova plemstva.

Slično je s kumovima osmero djece Andrije Pozza, rođene 1572-1582.[32] Nijedno njegovo dijete nije dobilo više od dva kuma, a svi su iz redova domaćeg (ponekad stranog) plemstva. Spolna struktura ne poštuje posve odredbe Tridentskog koncila, jer su u dva slučaja djetetu kumovi bila dva muškarca, premda pretežu slučajevi s muškim i ženskim kumom. Kako je utvrdila Zdenka Janeković Römer, velikom su većinom kumovi birani iz srodničkog kruga s očeve i majčine strane,[33] no ne nazire se neko čvrsto običajno pravilo tko treba postati kum kojem djetetu, već su se roditelji očito vodili po tome koliko su veze s tom osobom inače bile bliske i koji se socijalni učinak htio postići.

Guido Alfani je za Italiju ustvrdio da je došlo do pune primjene odredaba Tridentskog koncila tek na prijelazu iz 16. u 17. stoljeće.[34] Za Dubrovnik se zasad može reći da je odredba o broju kumova primijenjena striktno i brzo,[35] a da se spolna struktura prilagodila novim pravilima tek u duljem vremenskom razdoblju. Kao i u Italiji, "kolateralna žrtva" restrikcije broja kumova je iščezavanje kumova iz nižih slojeva plemićkoj djeci, što mijenja društvenu ulogu dubrovačkog kumstva.[36]

---

[30] Marija Mogorović Crljenko, Branka Poropat i Tajana Ujčić, »*Sufficit tibi scriber*: Matična knjiga krštenih župe Labin (1536.-1583.).«, u: *Raukarov zbornik: Zbornik u čast Tomislava Raukara*, ur. Neven Budak. Zagreb: FF Press, 2005: 450 i primjeri na 448-449.

[31] Zdenka Janeković Römer, *Rod i grad. Dubrovačka obitelj od XIII do XV stoljeća*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU, 1994: 73, 89, 92.

[32] Zapise Andrije Pozza o djeci i njihovim kumovima detaljno je analizirala Z. Janeković Römer, »Obiteljska knjiga Andrije Antojeva de Pozza (1569-1603)«: 492-494.

[33] Z. Janeković Römer, »Obiteljska knjiga Andrije Antojeva de Pozza (1569-1603)«: 492-494.

[34] G. Alfani, *Fathers and Godfathers*: 98-100.

[35] Prva izričita odredba o primjeni koncilskih odredbi u Dubrovniku je iz 1567, kada Senat donosi odluku vezanu za nadarbine. Kosta Vojnović, »Crkva i država u dubrovačkoj republici.« *Rad JAZU 121* (1895): 4.

[36] Usp. G. Alfani, *Fathers and Godfathers*: 10; G. Alfani i V. Gourdon, »Spiritual kinship and godparenthood: an introduction.«: 14.

Demografske promjene i planiranje krštenja

Prije središnjih analiza o kumstvu potrebno je zadržati se na par detalja koji se ogledaju u matici krštenih, a odražavaju se na pitanje važnosti instituta kumstva za stvaranje društvenih mreža, koje nas zanima.

U našem uzorku ukupno je 110 upisa krštenja. Od toga je petnaestero djece (13,64%) kršteno "iz nužde" odmah po rođenju, jer se sumnjalo hoće li preživjeti. Po propisima kanonskog prava, takvo je krštenje *urgente mortis periculo vel alia cogente necessitate* bilo posve valjano, no tražilo se provođenje ceremonije sa svim izostavljenim dijelovima obreda kad to postane moguće.[37] U dubrovačkim matičnim knjigama u svim su slučajevima nakon krštenja "iz nužde" ubilježene naknadno provedene pune krstitke s kumovima. Znači li to da su baš sva "ugrožena djeca" preživjela? Bojimo se da ne. Na temelju kronološkog slijeda matične knjige može se primijetiti da upisi padaju u vrijeme oko "obrednog krštenja", a ne onog "iz nužde". Ako se ova dva elementa dovedu u vezu, može se pretpostaviti da se 1770. u praksi krštenja "iz nužde" uopće nisu upisivala u matične knjige ako dijete nije poživjelo.[38] Bez obzira što je dijete već bilo valjano kršteno, tek je ceremonija sa svećenikom i kumovima imala stvarnu društvenu težinu i zasluživala da bude upisana u "knjigovodstvo duša".

Dakako, krštenje nije iznenadna društvena situacija, već je roditeljski par posljednjih mjeseci trudnoće imao vremena razmisliti o osobama pogodnima za kumove i obaviti sve potrebne dogovore. Stoga kod znatnih odgoda "obrednog krštenja" od po nekoliko mjeseci ne treba pretpostaviti da se vrijeme trošilo na pripreme svečanosti, nego je vjerojatno ipak češće riječ o lošem zdravlju djeteta. Odluke sabora dubrovačke nadbiskupije iz 1729. izričito traže da se obred provede čim dijete ojača, kritizirajući očito nerijetku praksu odgode do dana koji više odgovara kumovima ili roditeljima.[39]

Nadalje, kod porođaja koji su protekli normalno većina je djece krštena u roku od par dana (prosjek 2,19 dana). Sredine s visokom smrtnošću novorođenčadi težit će što bržem krštenju. U propisima koje je državna vlast proglasila za Župu dubrovačku sredinom 17. stoljeća tražilo se da se djeca krste na sam

---

[37] Odredbe Tridentskog koncila razrađene su za praksu u *Rimskom obredniku* iz 1614. Vidi *Rituale Romanum*: 45-47.

[38] Našu pretpostavku potvrđuje i *Matična knjiga umrlih župe Grad G8M* (1769-1796) u kojoj nismo pronašli niti jedan zapis koji se odnosi na dijete za koje znamo da je kršteno "iz nužde".

[39] *Constitutiones et decreta synodi dioecesanae Raugii in cahedrali ecclesia S. Mariae Majoris anno MDCCXXIX die VIII. maii ab Illustrissimo et Reverendissimo Domino D. Fr. Angelo Franchi Archiepiscopo celebratae*. Anconae: Ex Typographia Bellelli, 1730: 39-40.

dan rođenja.[40] U našem se uzorku kod roditelja još uvijek osjeća izvjesna nesigurnost zbog visokog dječjeg mortaliteta, pa se nastoji dijete krstiti bez velikog odgađanja, ali ne baš istoga dana.[41] Interval između rođenja i krštenja od par dana i više možda je vrlo rani trag procesa demografske tranzicije, koja u Dubrovniku kreće potkraj 18. stoljeća snižavanjem dojenačkog mortaliteta,[42] utječući i na običaje oko krštenja.

U 18. stoljeću dubrovačku se gradsku djecu krstilo u katedrali, odnosno u krstionici koja je uz nju stajala sve do 1830.[43] O važnosti ceremonije krštenja svjedoči i njezino planiranje na blagdan. Kako navodi Gallatin Anderson, u talijanskim gradovima krštenja su se najčešće odvijala subotom, nedjeljom ili praznikom, za razliku od seoskih sredina gdje su se obavljala u različite dane.[44] U Dubrovniku je 1770. godine također 45% krštenja obavljeno u nedjelju ili na veće crkvene blagdane. Razlog takvom odabiru, kako navodi Anderson, vjerojatno leži u činjenici da se što većem broju ljudi željelo omogućiti sudjelovanje u ceremoniji,[45] a nedjelja je sasvim sigurno bila najprikladniji dan za održavanje tako važnog događaja u životu jedne obitelji. Zanimljivo je da nijedno krštenje nije planirano u dane koje je Crkva preporučivala (Velika subota i subota uoči Duhova),[46] koji su te godine padali na 14. travnja i 2. lipnja, čak ni "obredna krštenja" nakon "krštenja iz nužde", kod kojih nije postojala nikakva žurba. Na izbor dana očito su presudni utjecaj imali lokalni društveni običaji, koji se dobrim dijelom podudaraju s praksom u talijanskim urbanim sredinama.

Model dvoje kumova i spolna simetrija prije i nakon 1770.

U dubrovačkoj župi Grad 1770. godine kršteno je ukupno 110 djece, od čega 51,81% ženske. Navedeni broj krštenih predstavlja osnovu uzorka na kojem smo proveli istraživanje o ulozi instituta kumstva u stvaranju društvenih mreža.

---

[40] Josip Lučić, »Uprava u Župi dubrovačkoj.«, u: isti, *Iz prošlosti dubrovačkog kraja u doba Republike*. Dubrovnik: Biblioteka D časopisa Dubrovnik, 1990: 370.

[41] U renesansnoj Firenci djeca su obično krštena unutar 3 dana od rođenja, nekada i u roku od nekoliko sati. Usp. Louis Haas, »Women and Childbearing in Medieval Florence.«: 96.

[42] Nenad Vekarić, »Mijene dobnih struktura u procesima demografske tranzicije.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU* 35 (1997): 110-111.

[43] Danko Zelić, »Romanička katedrala.«, u: *Katedrala Gospe Velike u Dubrovniku*, ur. Katarina Horvat-Levaj. Dubrovnik-Zagreb: Gradska župa Gospe Velike Dubrovnik i Institut za povijest umjetnosti, 2014: 48.

[44] Gallatin Anderson, »The Italian Godparenthood Complex«. *Southwestern Journal of Anthropology* 13/1 (1957): 38.

[45] G. Anderson, »The Italian Godparenthood Complex«: 38.

[46] *Rituale Romanum*: 10.

Tablica 1. Broj i spolna struktura kumova u župi Grad (1770)

Krštena djeca	Broj rođenih	Broj kumova	Kumovi	Kume	Udio žena (%)	Prosječan broj kumova po djetetu
muška	53	106	53	53	50	2
ženska	57	114	57	57	50	2
Ukupno	110	220	110	110	100	2

Broj identificiranih kumova je 220, odnosno svako kršteno dijete imalo je po dva kuma (tablica 1).

Vidljiva je stroga pravilnost bez ijedne iznimke u broju kumova po djetetu te u spolnoj strukturi, što dokazuje da su sredinom 18. stoljeća na području Dubrovnika u potpunosti implementirani zaključci Tridentskog koncila kojima se nastojalo urediti pitanje broja i spola kumova i stati na kraj većem broju kumova. Kanoni Tridenstkog koncila dopuštali su odabir "jednog muškog ili ženskog kuma, odnosno najviše jednog muškog i jednog ženskog kuma",[47] a tog su se pravila držale i odredbe nekih pokrajinskih sinoda i dijecezanskih koncila,[48] što je sužavalo društvene mreže koje su se stvarale posredstvom ovog instituta. Pravilo jednog kuma ili kume, poštovalo se samo endemično, kao u nekim dijelovima Veneta i u Rimu. No, u većini katoličkih zemalja u postridentskom razdoblju ipak je postala standardna kombinacija kuma i kume.[49] U dubrovačkom uzorku iz 1770. nema nijednog slučaja krštenja s jednim kumom, pa je očito da se dubrovačka praksa također oblikovala uz gornju granicu onoga što je Koncil dopustio.

Savršena spolna simetrija (tablica 1), podudarna roditeljskom modelu, nužno pravi paralelu između slike oca i majke kao bioloških roditelja i slike kuma i kume kao duhovnih roditelja. Navedena dvojnost može se, dakle, i dodatno proširiti ako se stavi u kontekst društvene zajednice. Biološki roditelji pojedinca vezuju s domom i obiteljskom prošlošću, dok ga duhovni roditelji povezuju sa zajednicom, bilo s crkvenom (duhovnom zajednicom krštenih) ili općenito s društvenom.[50]

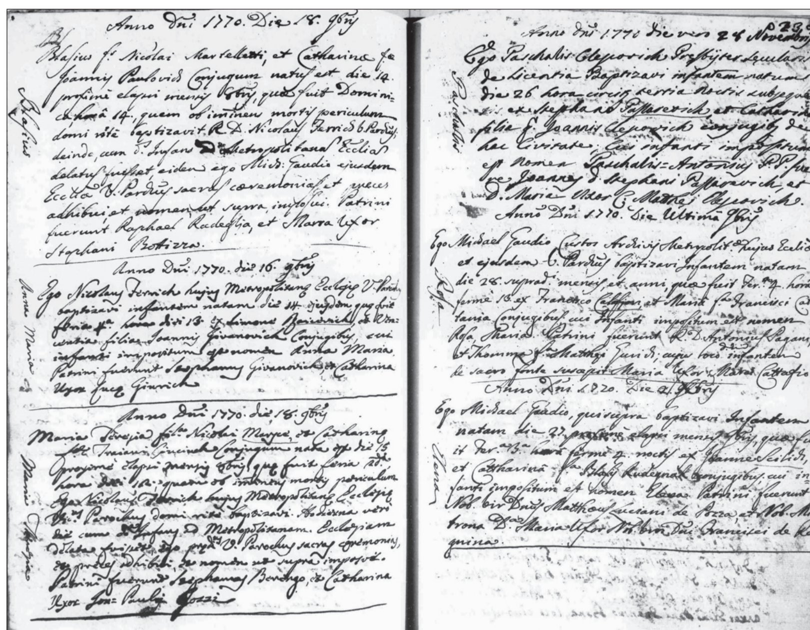
---

[47] *Canones super reformatione circa matrimonium, Caput II - ... unus tantum sive vir sive mulier iuxta sacrorum canonum instituta vel ad summum unus et una baptizatum de baptismo suscipiant...*, www.internetsv.info/Archive/CTridentinum.pdf (pristup, siječanj 2015.).

[48] G. Alfani, *Fathers and Godfathers*: 107.

[49] G. Alfani, *Fathers and Godfathers*: 98-100; G. Alfani i V. Gourdon, »Spiritual kinship and godparenthood: an introduction.«: 14-15. U nekoliko primjera iz župe Sutivan na Braču iz 1622-1632, koje je objavio A. Jutronić, također se javlja samo kombinacija kuma i kume. Vidi Andre Jutronić, »Najstarija sačuvana knjiga rođenih Sutivana (1622-1694).« *Starine JAZU* 49 (1959): 229-230.

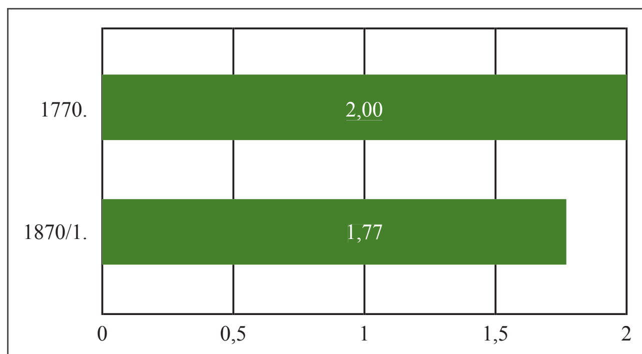
[50] M. Bloch i S. Guggeheim, »Compadrazgo, Baptism and the Symbolism of a Second Birth.« *Man*, N.S. 16/3 (1981): 380.

Primjer upisa iz matične knjige rođenih župe Dubrovnik iz 1770. godine:
Matična knjiga krštenih župe Grad G10K (1758-1798)

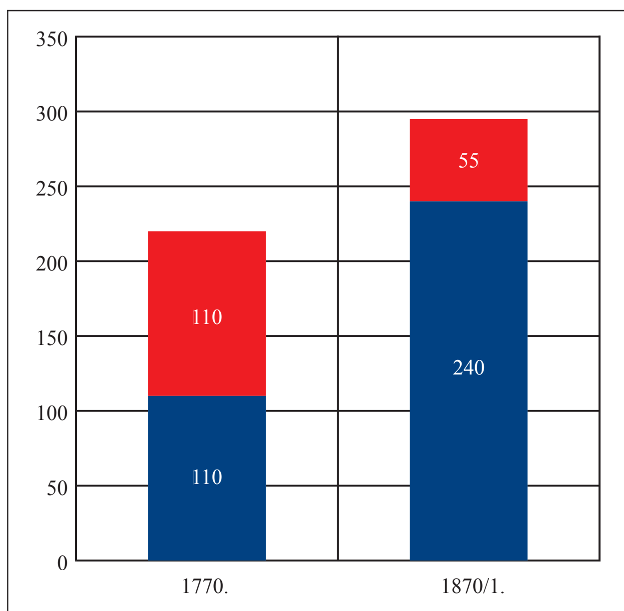
Uspoređujući podatke za župu Dubrovnik 1770. s onima iz 1870/1.[51] može se primijetiti da je uzorak iz 19. stoljeća vidno "neuredniji". Dok je 1770. godine svako dijete imalo točno dva kuma, sto godina kasnije prosječan broj kumova iznosio je 1,77 kuma po djetetu (grafikon 1).

Grafikon 1. Prosječan broj kumova po djetetu u župi Grad 1770. i 1870/1.

[51] Podaci iz istraživanja Ariane Violić-Koprivec i Nenada Vekarića, koje je obuhvatilo dvije godine.

Grafikon 2. Udio ženskih kumova u ukupnom broju kumova u župi Grad 1770. i 1870/1.

Kada je 1870/1. bio biran jedan kum, najčešće je to bio muškarac, pa je u odnosu na 1770. i udio kuma od 50% drastično smanjen, a savršena spolna simetrija uzorka narušena (grafikon 2).

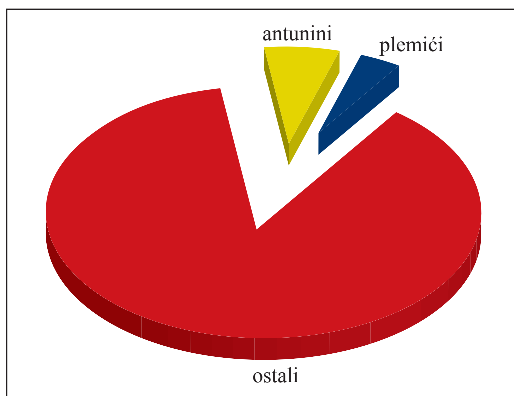
U drugoj polovici 19. stoljeća ne možemo više govoriti, barem ne u statističkom smislu, da kumstvo oponaša biološko roditeljstvo (kum i kuma), kao što je to bio slučaj 1770. godine. Može se, dakle, zaključiti kako se značaj kumstva u sto godina na istom području znatno izmijenio, kako u smislu broja kumova i širine društvene mreže koja se kumstvom stvara i održava, tako i u spolnoj strukturi koja je oponašala biološko roditeljstvo.

Kumstvo i dubrovački staleži

Od ukupno 110 djece krštene 1770. godine, rođeno je i kršteno samo petero čiji su roditelji bili pripadnici plemićkog staleža (4,55%),[52] što i ne začuđuje ako

[52] Plemićki stalež mogli smo najdetaljnije obraditi, ponajprije zahvaljujući tome što radovi Nenada Vekarića omogućuju točnu identifikaciju pojedinaca, dok je za ostale društvene skupine bilo moguće donijeti tek osnovne obrise pojave na temelju podataka iz matičnih knjiga.

Grafikon 3. Staleška struktura krštenih u župi Grad (1770)

znamo da je u ukupnoj populaciji Dubrovačke Republike oko 1750. godine bilo samo 387 članova vlasteoskog kruga[53] i da je taj sloj i dalje demografski slabio.

Do druge polovice 18. stoljeća stvorio se od pripadnika bratovština antunina i lazarina bogati građanski sloj koji je također poprimio staleške značajke. Vjerojatno je 1770. bio brojniji od vlastele, jer je udio krštene djece čiji je barem jedan roditelj pripadao tome sloju (7%)[54] osjetno veći od vlasteoskih potomaka (grafikon 3).

Iako je kršteno nešto više djece antunina u odnosu na broj plemićke djece, za kumove su osjetno češće birani pripadnici plemićkog staleža, što dokazuje da je kumstvo i dalje nosilo veći društveni prestiž. Plemićki stalež odlikuje se snažnijom homogenošću kad je u pitanju izbor krsnih kumova, pa su tako u svih pet slučajeva krštenja plemićke djece oba kuma bila plemići. Kod antunina, situacija je nešto drukčija. U dva slučaja krštenja antuninske djece barem jedan od kumova nije bio antunin nego običan pučanin, što pokazuje da antunini ipak nisu posve zatvoreni stalež i da se održavaju izvjesne veze s drugim društvenim slojevima. Vjerojatno se isto odražava i u spolnoj asimetriji krsnih kumova jer, za razliku od plemićkog staleža, kod antunina nailazimo na slučajeve u kojima je kum antunin a kuma pučanka, ili kum plemić a kuma antuninka. Iz uzorka je vidljivo da su pripadnici najnižeg društvenog sloja za kumove svojoj djeci češće birali plemiće nego antunine koji, iako nerijetko imućniji od vlastele, nisu imali političku moć. To može poslužiti kao dokaz da pri odabiru kumova za

---

[53] N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika 1*: 284.

[54] *Vlajkijeva genealogija antunina*. Arhiv Čingrija, RO-161, sv. 2 i *Katićeva genealogija antunina*. Ostavština Ernesta Katića, RO-170 (Državni arhiv u Dubrovniku).

Tablica 2. Staleška struktura kumova u župi Grad 1770.

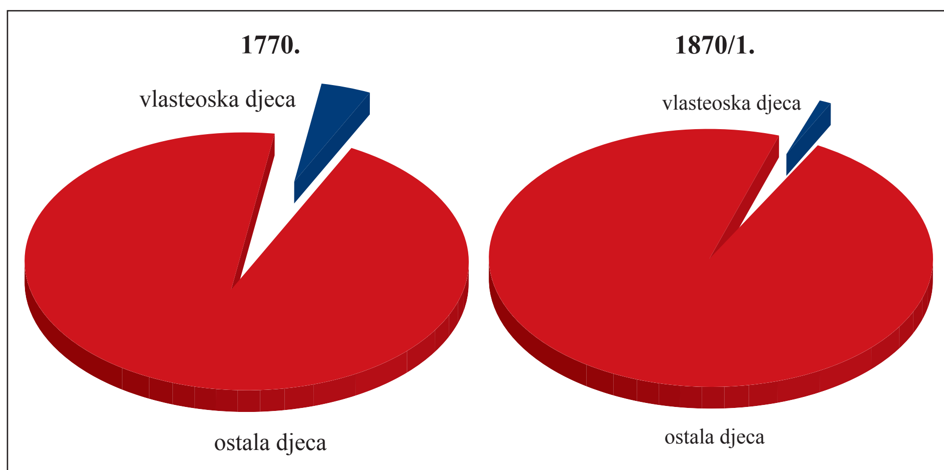
Stalež	Broj kumova	Muškarci	Žene	Udio (%)
Plemići	42	21	21	19,09
Antunini	30	18	12	13,64
Ostali	148	71	77	67,27
Ukupno	220	110	110	100

svoju djecu roditelji nisu toliko nastojali ostvariti materijalnu sigurnost, koliko steći što bolji društveni ugled, koji se u Dubrovniku nije svodio na imetak pojedinca.

Ako usporedimo podatke iz 1770. godine s onima iz 1870/1. vidjet ćemo kako se udio pripadnika plemićkog sloja među kumovima znatno smanjuje (grafikon 4). Ocrtava se demografski pad vlasteoskog sloja, jer je udio vlasteoske djece među krštenima u sto godina prepolovljen (s 4% na 2%), s tim što u 2% vlasteoske djece iz 1870/1. godine pripadaju i ona djeca čiji je samo jedan roditelj pripadnik bivšeg plemićkog sloja, dok 1770. godine takvih slučajeva nema, jer se vlastela tada strogo držala endogamije (grafikon 4).[55]

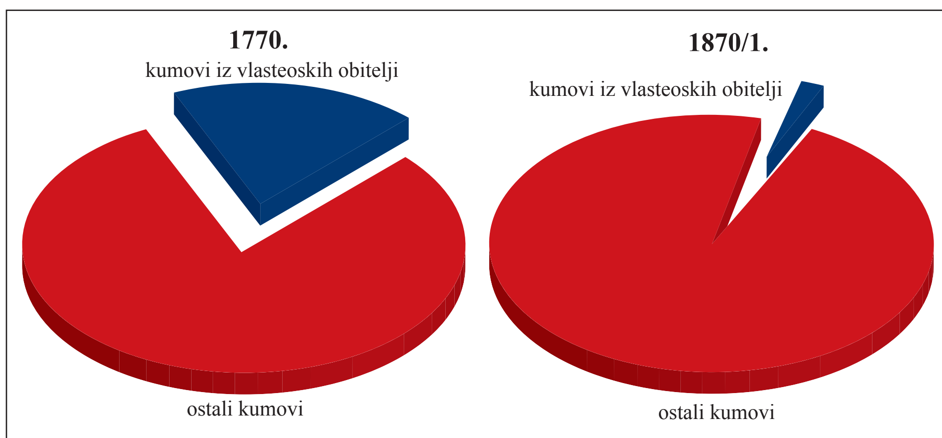
No udio kumova-vlastele nije prepolovljen, što bi odgovaralo demografskim promjenama, nego je pao na manje od petinu u odnosu na 1770. (grafikon 5).

Grafikon 4. Udio vlasteoske djece u ukupnom broju krštene djece u župi Grad 1770. i 1870/1.

[55] N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika, 1*: 278.

Grafikon 5. Udio kumova vlastele u ukupnom broju kumova u župi Grad 1770. i 1870/1.

Opadanje želje ostalih društvenih slojeva da koriste kumovske veze s plemićkim slojem kao instrument u što boljem pozicioniranju unutar društva vrlo jasno ukazuje na minorizaciju društvene uloge nekad vladajućeg staleža u novim okvirima građanskog društva Habsburške Monarhije.

Kumstvo i krvno srodstvo

Pojam kumstva gotovo se uvijek na prvi spomen vezuje uz odnos između kumčeta i kuma, no jasno je da postoje još dva odnosa, od kojih je onaj između kumova i roditelja itekako značajan, dok je onaj između samih kumova (ako ih je više) manje zanimljiv. U svim ovim slučajevima potrebno je postaviti pitanje o prirodi takvih odnosa. Tko ga zapravo uspostavlja i s kojom namjerom? Budući da se od prijelaza iz antike u srednji vijek krštenje obavlja u najranijoj djetetovoj dobi,[56] roditelji su bili ti koji su vršili odabir. U društvu koje je sredinom 18. stoljeća još uvijek iznimno snažno slijedilo nauk katoličke crkve, roditeljima je izbor kuma predstavljao jedinstvenu priliku da u zadanim okvirima stvore za dijete, ali i za sebe, što bolje uvjete za pozicioniranje u društvu. Ta je mogućnost, dakako, nakon Tridentskog koncila znatno oslabljena ograničenjem broja kumova, ali nije izgubila svaku važnost.

Za početak, potrebno je utvrditi, izlučiti i analizirati kumove koji su birani prema rodbinskoj osnovi. Takav je izbor načelno bio usmjeren k učvršćivanju

[56] G. Alfani, *Fathers and Godfathers*: 15.

Grafikon 6. Udio kumova iz kruga obitelji u ukupnom broju kumova u župi Grad 1770.

obiteljskih veza[57] a ne stvaranju boljeg društvenog položaja. U ukupnosti dubrovačkih kumstava iz 1770. u barem 18% slučajeva postojalo je srodstvo (grafikon 6).[58]

No, s obzirom da se između kuma i kumčeta stvarao duhovni odnos koji je povlačio bračne zabrane između obitelji,[59] moglo bi se očekivati da će se u dubrovačkom vlasteoskom staležu kumovi najradije tražiti u obiteljskom krugu, a izbjegavati kumstveno povezivanje s novim obiteljima kako se ne bi još više suzile ionako uske mogućnosti za izbor bračnog partnera. Doista, 80% vlastele uzimalo je za kumove svoje srodnike, dakle, više nego četiri puta češće od prosjeka (grafikon 7).

Savršena simetrija koju smo utvrdili kod spolne strukture kumova u velikoj mjeri je očuvana i pri izboru kumova, tj. kumovi su uglavnom birani po očevoj liniji, a kume po majčinoj (grafikon 8).

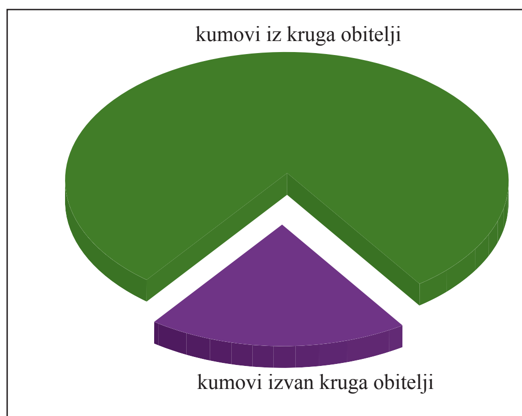
Zbog ograničenosti podataka koje nam nude matične knjige, u većini slučajeva nije bilo moguće sa sigurnošću rekonstruirati pojedinosti obiteljskih veza između krštene djece i kumova, pa smo se stoga ograničili samo na pripadnike vlastele za koje na raspolaganju imamo detaljne podatke. Kod vlastele je jasna preferencija

[57] Usp. Guido Alfani, Vincent Gourdon i Agnese Vitali, »Social customs and demographic change: The case of godparenthood in Catholic Europe.« *Dondena Working Papers* 40 (2011): 18, www.dondena.unibocconi.it/wp40 (pristup: siječanj 2015).

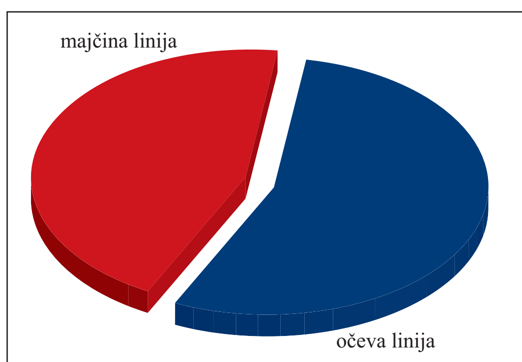
[58] Osim slučajeva u kojima je bilo moguće nedvojbeno utvrditi da se radi o osobama koje su obiteljski povezane, za potrebe ovog članka obiteljski povezanima smatrali smo i sve kumove i roditelje istog prezimena. Važno je napomenuti da se samo kod vlastele moglo jasno utvrditi srodnike po očevoj i majčinoj liniji, dok za druge slojeve nedostaju detaljni genealoški podaci koji bi to omogućili. Stoga je moguće da je udio kumova izabranih iz kruga obitelji i veći.

[59] G. Alfani, *Fathers and Godfathers*: 13.

Grafikon 7. Udio kumova iz kruga obitelji u ukupnom broju kumova plemića u župi Grad 1770.

Grafikon 8. Linija izbora kumova u župi Grad 1770.

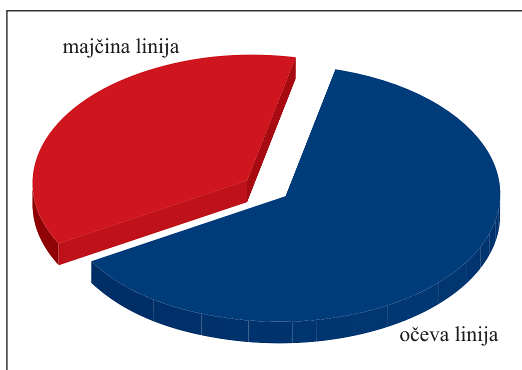

odabira kumova po očevoj liniji, a kuma po majčinoj (gotovo 2/3 slučajeva, grafikoni 9 i 10); u najvećem broju slučajeva radilo se o stričevima/strinama, ujacima/ujnama te djedovima/bakama. Što se tiče izbora rodbinske strane kumova i kuma, podjednak je broj izabran po očevoj i po majčinoj liniji.

U čak 62,5% svih slučajeva srodstva kum je bio djetetov stric/ujak, odnosno kuma je bila djetetova strina/ujna, dakle osoba koja je bila u iznimno bliskom odnosu s roditeljima djeteta i pripadala istoj generaciji.[60] Takva matrica izbora održala se sve do danas, barem na području Italije i Francuske, kako potvrđuju Alfani, Gourdon i Vitali,[61] naravno, uz određena unutarnja pravila izbora vezana

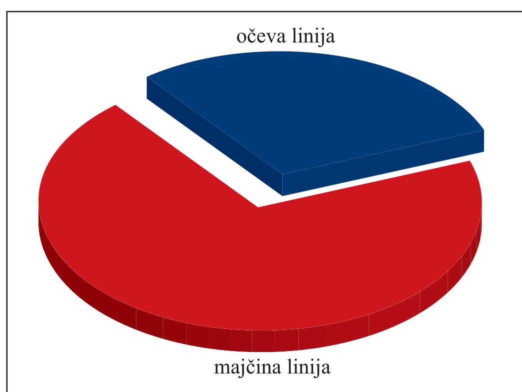
[60] Kod vlastele taj je udio 50%.

[61] G. Alfani, V. Gourdon i A. Vitali, »Social customs and demographic change«: 11.

Grafikon 9. Linija izbora kuma kod vlastele u župi Grad 1770.

Grafikon 10. Linija izbora kume kod vlastele u župi Grad 1770.

prvenstveno za broj stričeva/ujaka, odnosno strina/ujni u odnosu na broj djece koja trebaju biti krštena, za činjenicu radi li se o prvom djetetu, muškom ili ženskom djetetu itd. Gallatin Anderson navodi brojne modele biranja kumova u Italiji. [62] Primjerice, u nekim manjim mjestima u Pijemontu i Liguriji prvom djetetu kum je obično bio djed po ocu, a kuma baka po majci, dok je u slučaju drugog djeteta situacija bila obrnuta.[63] Gallatin Anderson nadalje navodi i modele prema kojima se kumovi biraju među očevom i majčinom braćom i sestrama, kao i modele s oba muška ili ženska kuma te one sa samo jednim kumom. Naravno da situacija jako ovisi o tome radi li se o ruralnoj ili urbanoj sredini.[64]

[62] G. Anderson, »The Italian Godparenthood Complex«: 32-53.

[63] G. Anderson, »The Italian Godparenthood Complex«: 35.

[64] Vidi više u G. Anderson, »The Italian Godparenthood Complex«: 32-35.

Nadalje, kod kumstva među rođacima četvrtina uzorka odnosi se na bake i djedove. Kao što možemo vidjeti, ova skupina osjetno je manje zastupljena, najvjerojatnije zato što se za kuma nastojalo odabrati mlađu osobu koja će dulje živjeti i time ispuniti zadaću duhovne i druge skrbi za kumče. Također, zbog kraće životne dobi, moguće je da svi krštenici nisu imali žive bake i djedove. U nedostatku majčine ili očeve braće često se pribjegavalo kombinaciji ovih dviju skupina. Nailazimo tako na slučaj da su kumovi bili majka i sin, kao na primjeru krštenja Ane Testi, kćeri Made Testi rođ. Čingrija, kada su kumovi bili ujak Antun Čingrija i njegova majka Jelena. Nešto rjeđa je kombinacija majke i kćeri (to jest, baka i stric/strina ili ujak/ujna krštenika), a još rjeđa je ona oca i sina odnosno oca i kćeri (krštenikovi djed i stric/strina ili ujak/ujna). Zabilježen je i slučaj u kojem je kuma bila sestra krštene djevojčice.

Bračni status i dob ženskih kumova

Alfanijeva istraživanja za sjevernotalijanski grad Ivreu pokazuju da je odnos udatih i neudatih kuma bio 5:1.[65] U Dubrovniku je taj omjer bio oko 7,5:1 (tablica 3).[66]

Navedeni podaci nedvojbeno ukazuju da su u velikoj većini kume bile već kroz instituciju braka društveno afirmirane žene. Guido Alfani dovodi u blisku vezu udaju i preuzimanje uloge kume, navodeći da se u oba slučaja radilo o svojevrsnom *rite de passage* za mlade žene.[67] Nemamo podatke o dobi svih žena u trenutku kada su postale kume ni o proteku vremena od vjenčanja, a ne možemo utvrditi ni je li ženama to bilo prvo kumstvo ili ne. Stoga ne možemo

Tablica 3. Obiteljski status ženskih kumova u župi Grad 1770.

Rodbinski odnos	Broj kumova	Udio (%)
Supruga (*uxor*)	94	85,45
Udova (*vidua*)	3	2,73
Supruga + udova	97	88,18
Neudana žena	13	11,82
Ukupno	110	100

[65] G. Alfani, *Fathers and Godfathers;* 172.

[66] Treba imati na umu da u uzorak nisu uključeni slučajevi u kojima je svećenik izostavio upisati podatak čija je kuma kći ili supruga, a isto tako pretpostavili smo da su kume za koje je navedeno samo ime oca u tom trenutku bile neudate.

[67] G. Alfani, *Fathers and Godfathers:* 173.

vjerodostojno ispitati je li u Dubrovniku u 18. stoljeću preuzimanje uloge kume bilo vezano uz ženinu udaju. Može se jedino utvrditi da je prosječna dob dubrovačkih kuma-plemkinja 34,21 godina,[68] što je znatno više od prosjeka u Ivrei od 22 godine i 2 mjeseca.[69] No, možda su u Dubrovniku starije vladike češće birane za kume od njihovih vršnjakinja iz redova pučana.

Alfanijeve analize odnose se većinom na kraj 16. stoljeća, pa ih je primjerenije usporediti s podacima o kumama za Dubrovnik iz gotovo istog razdoblja.[70]

Od pet žena koje su bile kume u obitelji Vlaha Gundule (tablica 4), dvije su u trenutku kumstva bile udovice, pa je jasno da je vrijeme proteklo od udaje bilo nešto dulje (34 i 44 godine), no i u slučaju preostale tri žene navedeno razdoblje (14, 6, 22 godine) nije bilo tako kratko kako je utvrdio Alfani za Ivreu. No, može biti slučajnost da nijedna od pet dubrovačkih kuma nije bila netom udata žena i da nijednoj to nije bilo prvo kumstvo.

Tablica 4. Vrijeme proteklo od ženine udaje do poznatog slučaja kumstva u Dubrovniku sredinom 16. stoljeća

Kuma	Godina udaje	Godina kumstva
Anisula, žena Paska Nikolinog Caboga	1501.	1515.
Orsula, udova Trojana Lamprinog Crieva	1487.	1521.
Franuša, udova Bernarda Ilijinog Saraca	1478.	1522.
Kata, žena Dragoja Andrijinog Croce	1516.	1522.
Pera, žena Nikole Marina Benediktovog Gondola	1507.	1529.

Primjenjivost Alfanijeve teze o kumovanju kao elementu prijelaza djevojke u svijet odraslih žena za Dubrovnik još bolje opovrgavaju dva slučaja vrlo mladih kuma. Marija-Domenika Ghetaldi sa samo je 12 godina bila krsna kuma vlastitoj sestri Mariji-Anđeli-Božici, a približno je iste dobi bila Tereza Basilio u vrijeme kada je prvi put bila kuma.[71] Obje djevojčice tek su stupile u pubertetsku dob (*in aetate pubertatis*), koju su crkveni propisi smatrali dovoljnom zrelošću za ulogu kume,[72] posve na tragu pravila o poslovnoj sposobnosti, koja se po

[68] Ne bi se smjela zanemariti činjenica da pri izračunu prosječne dobi kuma nismo mogli nedvojbeno utvrditi je li im to bilo prvo kumovanje.

[69] G. Alfani, *Fathers and Godfathers*: 172.

[70] *Privata*, serija 19, sv. 4a, f. 261r-262v. Godine udaje potječu iz N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, *2 i 3*.

[71] Za podatak o godini rođenja zahvaljujemo Nenadu Vekariću.

[72] *Rituale Romanum*: 9.

tradiciji iz rimskog prava vezivala za dob prvog spolnog sazrijevanja.[73] Dakle, u dubrovačkom vlasteoskom krugu u 18. stoljeću (a vjerojatno ni dva stoljeća ranije) preuzimanje uloge kume nije se podudaralo s dobi udaje.

Kumstvo i prijateljstvo: centriranje društvenih mreža

U Dubrovniku u 18. stoljeću samo je za 18% kumova utvrđeno da su izabrani iz kruga obitelji (grafikon 6), slično udjelu za mjestašce Aubervilliers kraj Pariza 1552-1631[74] i rezultatima istraživanja Dewighta Middletona za suvremeni Ekvador.[75] Prema Middletonovim istraživanjima, razlog za odabir prijatelja leži u tome što su obiteljske veze često obilježene svađama i trzavicama, dok su prijatelji često otvoreniji i pristupačniji.[76] No, pitanje je treba li poći od toga da je priroda rodbinskih veza i prijateljstava u prošlosti bila ista. Mali broj kumova iz kruga obitelji može ukazivati i na to da se institut kumstva u pravilu nije upotrebljavao za konsolidiranje obitelji, jer te veze nisu bile upitne, već za drugi društveni cilj, pogotovo ako imamo u vidu slučajeve višekratnih kumstava ili slučajeve izbora kumova koji su pripadali višem društvenom staležu u odnosu na obitelj krštenog djeteta. Budući da se naš uzorak odnosi na gradsku sredinu, na izbor kumova vjerojatno se reflektira i veća zastupljenost nuklearnog tipa obitelji, kod koje krvne i tazbinske veze nemaju onakvu ulogu kakvu imaju u ruralnim zajednicama. Vjerujemo da su u gradu kumovske veze služile za dodatno učvršćenje prijateljskih, poslovnih ili drugih odnosa,[77] ili jednostavno, za podizanje statusa u zajednici.

---

[73] Prema Statutu grada Dubrovnika, poslovna sposobnost za muškarce nastupala je s četrnaest a za žene s dvanaest godina, posve u skladu s odredbama rimskog prava. Usp. *Statut grada Dubrovnika sastavljen godine 1272*, prir. Ante Šoljić, Zdravko Šundrica i Ivo Veselić. Dubrovnik: Državni arhiv u Dubrovniku, 2012: 291-292.

[74] Camille Berteau, Vincent Gourdon i Isabelle Robin-Romero, »Godparenthood: driving local solidarity in Northern France in the Early Modern Era. The example of Aubervilliers families in the sixteenth-eighteenth centuries.« *The History of the Family* 17/4 (2012): 455-456. U nekim drugim talijanskim i francuskim sredinama manji su udjeli rodbine-kumova (ibidem). Sva istraživanja, međutim, opterećuje problem utvrđivanja rodbinskih veza. Većina autora služila se metodom izonomije (podudaranja prezimena), koja donosi niže brojeve od stvarnih jer ne registrira udate ujne i strine.

[75] Dewight R. Middleton, »Choice and Strategy in an Urban "compadrazgo".« *American Ethnologist* 2/3 (1975): 466.

[76] D. R. Middleton, »Choice and Strategy in an Urban "compadrazgo"«: 466.

[77] U tom svjetlu pretpostavili smo da su osobe iz našeg uzorka za izvršitelje svojih oporuka (epitrope) često odabirali kumove svoje djece, no proučavanjem oporuka iz Državnog arhiva u Dubrovniku (*Testamenta notariae*, ser. 10.1, sv. 81-92, Državni arhiv Dubrovnik), utvrdili smo da to nije bio slučaj i da su za izvršitelje oporuka u najvećem broju slučajeva birali pripadnike plemićkog staleža. Zaključujemo stoga da kumovske veze nisu bile dodatno osnaživane i po ovoj liniji.

U našem slučaju smanjena vitalnost plemićkog kruga ogleda se i u broju višekratnih kumstava u odnosu na njihov broj kod ostalih društvenih slojeva. No, takav razmjerno visok broj višekratnih kumstava mogao bi biti i pokazatelj diferencijacije unutar plemićkog staleža, budući da se ponavljaju najuglednija imena. Nijedan od više puta izabranih kumova, bez obzira na stalež, nije bio bliže rodbinski povezan s obitelji kumčeta, što upućuje na zaključak da je riječ o istaknutim pripadnicima društva. Za kumove su očito birani zbog osobnog ugleda, ali i prestiža staleža kome su pripadali, jer je gotovo polovica iz redova plemstva, bratovštine antunina ili klera. Tako je Mato Lucijanov Pozza bio kum u tri navrata tijekom 1771. godine, i to sva tri puta pučanskoj djeci. Među antuninima je Antun Nikolin Čingrija bio kum dva puta, dok je među klerom Luka Bjele bio kum isto tako dva puta. Višekratnih kumova ima i među pučanima, pa je tako naš "rekorder" Ilija Milošević, koji je ulogu krsnog kuma preuzeo 3 puta. Među ženama je situacija gotovo identična: žene koje su više puta birane za kumu najčešće su pripadale plemićkom staležu, kao na primjer Veronika (Veća) Gozze rođ. Gradi, ili pak bratovštini antunina, poput Jelene Čingrije, majke gore spomenutog Antuna. U slučajevima kada ista osoba biva opetovano birana za kuma sasvim je jasno da ne možemo govoriti o dubokoj duhovnoj povezanosti između kumčeta i kuma, budući da takav odnos nije bio ekskluzivan.

Kod pojedinaca koji su učestalo birani za kumove vjerojatno je riječ o karizmatičnim ili barem izraženim osobnostima, koje su se nametale roditeljima kao poželjan izbor. No, vjerojatno je bio još bitniji "društveni kapital" koji su posjedovale i činjenica da su - barem u mreži kumovskih, a možda i drugih veza - predstavljali čvorišta u kojima su se spajale različite društvene niti. Za Pierrea Bourdieua "društveni kapital" je karakteristična trajna i manje ili više institucionalizirana umreženost koja pojedincima osigurava "društveni kredit" i "profit" u materijalnoj i simboličnoj razmjeni. Za svaku je osobu njezin "društveni kapital", koji se neprestano obnavlja i preoblikuje, definiran širinom veza koje može mobilizirati i njihovim doprinosom.[78] Kroz institucionalnu vezu kumstva roditelji za dijete osiguravaju ulog povrh onoga koji je definiran obiteljskom pozicijom. U taj se ulog prelijeva nešto od "društvenog kapitala" koji je osoba kuma već prikupila, a istodobno se uvećava i kumov "društveni kapital", što ga čini poželjnom osobom i za druge roditelje.

---

[78] Pierre Bourdieu, »Ökonomisches Kapital, kulturelles Kapital, soziales Kapital.«, u: *Soziale Ungleichheiten*, ur. Reinhard Kreckel. Göttingen: Otto Schartz, 1983: 190-195.

Vertikalno i horizontalno kumstvo i međustaleški odnosi

Dostupnost i količina podataka o pripadnicima plemstva otvara mogućnost za detaljniju i točniju analizu društvenih odnosa stvorenih posredstvom instituta kumstva.[79]

Tablica 5. Prisutnost kumova plemića na krštenju djece u župi Grad 1770.

Kumovi	Broj kumova	Udio (%)	Stvarno prisutni na krštenju	Udio (%)
vlasteoske djece	10	23,81	10	100
antuninske djece	3	7,14	3	100
pučanske djece	29	69,05	13	44,83
Ukupno	42	100	26	61,90

Kod djece iz plemićkog staleža svi su sudionici krštenja bez ijedne iznimke pripadnici plemićkog staleža. Isto vrijedi i za vjenčane kumove roditelja krštene djece kao i za vjenčane kumove samih krsnih kumova: ni u tim slučajevima nisu zabilježeni izleti izvan kruga plemićkog staleža.[80] Potvrđuje se, dakle, da je kod vlastele riječ o iznimno zatvorenom sustavu,[81] u kojemu postupak stvaranja društvenih mreža izgleda drugačije nego kod pripadnika ostalih staleža, u prvom redu zbog guste premreženosti vlasteoskih obitelji i njihove malobrojnosti. Pri tome je sigurno ulogu igrala i stroga podijeljenost na klanove, jer je svih deset kumova pripadalo istom klanu kao i roditelji.[82]

Znatno je veći broj krštenja djece čiji su roditelji, kao pripadnici nižih društvenih staleža, za kumove birali pripadnike plemićkog sloja, jer je udio pučana među novorođenima veći.

Pučanska grupa možda je i najzanimljivija, jer nudi mogućnost promatranja vertikalnih odnosa koji su se putem instituta kumstva uspostavljali između pripadnika različitih staleža. Budući da u drugoj polovici 18. stoljeća takvi odnosi nisu mogli biti uspostavljeni ženidbom ili udajom, krštenje je bilo jedna od rijetkih prilika za uspostavljanje formalnih međustaleških društvenih odnosa.

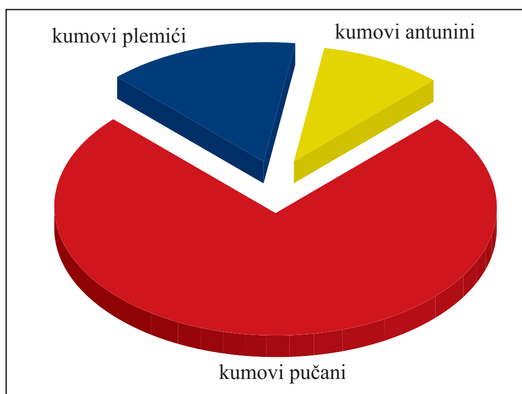
[79] Podaci potječu iz N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika, 1-5*. Također nam je autor pomogao utvrditi neke srodničke veze koje se ne spominju u spomenutom izdanju, na čemu mu od srca zahvaljujemo.

[80] *Matična knjiga vjenčanih župe Grad G5V (1729-1778).*

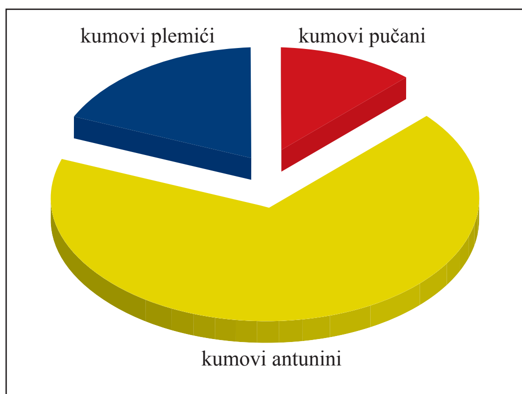
[81] Opširnije o bračnoj endogamiji vlastele vidi N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika, 1*: 149-151, passim.

[82] N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika, 1*: 285.

Grafikon 11. Staleški sastav kumova na krštenju pučanske djece u župi Grad 1770.

Grafikon 12. Staleški sastav kumova na krštenju antuninske djece u župi Grad 1770.

Grafikon 13. Udio kumova iz kruga obitelji u ukupnom broju kumova na krštenju antuninske djece u župi Grad 1770.

Nije se moguće ponovno ne zapitati kakva je bila njihova priroda. Zašto su uspostavljani? Koliko su bili prisni?

Iz uzorka krštenih moguće je izlučiti 15 slučajeva koji pripadaju navedenoj skupini. Posebnost ove skupine jest da se koristi institucija zastupnika kumova (*procuratores*). U sklopu rasprava o krsnim poklonima, Tridentski koncil raspravljao je i o pitanju zastupnika, posebice o prirodi odnosa koji se uspostavlja između zastupnika kuma i krštenog djeteta.[83] Formulari za vođenje matičnih knjiga, koji su uneseni u Rimski obrednik iz 1614, računaju s tim da će kumovi ponekad imati zastupnike.[84] Ova pojava posebno je zanimljiva kod stvaranja međustaleških veza. Naime, dok se kod unutarstaleških odnosa uvođenje figure zastupnika može pripisati stvarnoj spriječenosti kumova, kod međustaleških odnosa vjerojatno postoje i drugi razlozi. Ako je obitelj kumčeta za kuma birala pripadnika višeg staleža, po svoj prilici to je činila radi društvenog prestiža, pa je razumljivo da se s takvom osobom i nije uspostavljao posebno prisan duhovni odnos. Samim tim je potreba za stvarnim prisustvom na činu krštenja bila manja. Budući da u Dubrovniku na raspolaganju stoji opširna zbirka oporuka, ispitali smo u kakvim su odnosima bili obitelj krštenog djeteta, kumovi i njihovi zastupnici.[85] To istraživanje nije potvrdilo našu inicijalnu pretpostavku da su sluge i bivši sluge plemićkih obitelji birali za kumove vlastitoj djeci svoje gospodare da bi ih počastili ili na trajan način osigurali njihovu naklonost i potporu.

Kod kumovskih mreža ocrtava se priroda antunina kao međusloja koji se vertikalno povezuje i s višim i s nižim slojevima, premda ipak najčešće ostaje u svome krugu. Antunini su laganu prednost kod odabira kumova davali vlasteli (grafikon 12) zbog njihova društvenog položaja i uloge, pri čemu treba voditi računa da su kume redovito bile rodbinski povezane s majkom krštenika, a to je onda isključivalo međustaleški odabir.

Za razliku od ostalih društvenih slojeva, kod antuninskih kumova postoji spolno-staleška diskrepancija, jer je čest slučaj da kum i kuma pripadaju različitim staležima. Ustanovili smo četiri različite skupine kombinacija:

- oba kuma antunini - 4 slučaja
- oba kuma plemići - 1 slučaj
- kum antunin, a kuma pučanka - 2 slučaja
- kum plemić, a kuma antuninka - 1 slučaj

[83] G. Alfani, *Fathers and Godfathers:* 74.
[84] *Rituale Romanum*: 347.
[85] *Testamenta notariae*, sv. 82-92.

Muško kumstvo odnosi se na horizontalnu, a žensko na vertikalnu komponentu u procesu stvaranja društvenih mreža. Odjeci bračne endogamije, koja se kod antunina uspostavila u 15. stoljeću,[86] djelovali su i više od 200 godina kasnije, u nastojanju da se krštenje i kumovske veze zadrže ponajprije unutar obitelji, a posljedično i u staleškim okvirima.

Slično kao i kod ostala dva sloja dubrovačkog društva, stričevi/strine i ujaci/ujne (6 slučajeva) prevladavaju nad bakama i djedovima (3 slučaja). Od ukupno 9 kumova antunina samo jedan par kumova nije bio rodbinski povezan s roditeljima krštenika, što ukazuje da je antuninski sloj, poput vlasteoskog, potkraj 18. stoljeća bio snažno obilježen staleškim stegama.

Kod krštenja plemićke i antuninske djece niti jedan kum (plemić) nije koristio zastupnika, dok kod krštenja pučanske djece gotovo polovica kumova plemića nije bila osobno prisutna tome činu (tablica 5). Za svoje su zastupnike redom postavljali pripadnike nižeg društvenog staleža, s jedinim izuzetkom kada je umjesto stanovitog Petra Lučića, vojnika u Italiji, kao zamjenik istupio Tomo Bassegli (Basiljević), kasnije poznati prosvjetitelj, a tada adolescent od 14 godina. Ovaj zanimljivi slučaj govori o načinu na koji su se birali zastupnici kumova. Malo je vjerojatno da je jedan obični vojnik sam za svoga zastupnika odredio plemića, već se, zbog očigledno izuzetne situacije, mladi Tomo nametnuo kao najprimjerenije rješenje, budući da je kuma na istom krštenju bila njegova sestra Tereza. Navedeni primjer ukazuje da su se zastupnici birali *ad hoc*, ovisno o konkretnim okolnostima. Iz primjera Bassegli dalo bi se izvesti da ni prvotno predviđeni kum nije bio taj koji je određivao svoga zastupnika, nego da su rješenje nalazili sami roditelji, čime ovakvo "zastupanje" izlazi iz uobičajenih pravnih okvira.

Barem za neke od kumova znamo da su bili spriječeni fizičkom odsutnošću, zbog državničkih poslova koje su obavljali. Na primjer, Frano Savinov Ragnina i Marin Franov Tudisi potkraj godine su kao izaslanici upućeni u Petrograd na pregovore s ruskom caricom Katarinom.[87] Zastupnike kumova susrećemo i kod kumova pučana koji su bili kumovi pučanskoj djeci, pa stoga tu pojavu ne treba promatrati isključivo u kontekstu međustaleških odnosa.

Ipak, u 70 slučajeva u kojima su pučanskoj djeci kumovi bili isto tako pučani, udio zastupnika kumova je oko 20%, dok se kod pučanske djece čiji su kumovi bili pripadnici plemićkog staleža taj udio penje do gotovo 45%. Bitna razlika između ove dvije skupine slučajeva jest da je više od pola zastupnika kumova

---

[86] Zrinka Pešorda Vardić, *U predvorju vlasti*: 125.

[87] V. Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808. Drugi dio. Od 1526. do 1808. Zagreb*: NZMH, 1980: 260.

pučana bilo u nekoj rodbinskoj vezi s roditeljima djeteta ili pak s kumovima koje su zastupali, dok takvih veza nije bilo kod zastupnika kumova koji su pripadali plemićkom staležu. Plemići su jednostavno birali zastupnike kao da je riječ o pravnome poslu, a ne o osobnom odnosu.

Može se jasno zaključiti da su se pri odabiru kumova roditelji vodili snažnom željom da za kuma odaberu točno određenu osobu, jer su bili spremni prihvatiti da odabrani kum kao svog zastupnika pošalje nekoga s kime ih nije vezivalo ništa, što se često i događalo. Pitanje izbora kumova krajem 18. stoljeća još uvijek je itekako važno i bitno za pozicioniranje unutar društva, a vrlo vjerojatno je za većinu pojedinaca najpraktičniji instrument za stvaranje društvenih mreža. Tek će gospodarsko i biološko slabljenje plemićkog staleža, prijelaz u građansko društvo u 19. stoljeću, a posljedično i lagana sekularizacija dubrovačkog društva donijeti korjenite promjene u pogledu na važnost odabira kumova, što je vidljivo kroz par prethodno navedenih primjera iz 1870. godine.

Zaključak

1. Premda Dubrovnik nema sačuvane matične knjige iz razdoblja prije Tridentskog koncila, nekoliko osobnih zapisa o krštenjima u plemićkim obiteljima pokazuje da su kumovi brojni, da u ulozi kuma izrazito dominiraju muškarci, da kumstva služe pojačavanju rodbinskih odnosa, a još više stvaranju i širenju horizontalnih društvenih mreža unutar vlastitog staleža te vertikalnih društvenih mreža s pripadnicima nižeg društvenog sloja. Takva je društvena uloga kumstva po svojim oblicima i cilju posve podudarna s onom u Italiji i drugim zemljama južne Europe u istom razdoblju.

2. Promjene koje unosi Tridentski koncil znatno mijenjaju obrise krsnog kumstva u Dubrovniku, ponajprije ograničenjem broja kumova, što izravno reducira potencijal tog instituta u stvaranju i učvršćivanju društvenih mreža. Pravilo o spolnoj strukturi kumova i zahtjev da se vode matične knjige krštenih implementiraju se na području Republike s izvjesnim zakašnjenjem.

3. Dok je po propisima kanonskog prava "krštenje iz nužde" bilo bitnije od naknadnog "obrednog krštenja", iz zapisa iz 1770. vidi se da je u praksi bilo upravo obratno, što - zajedno s preferencijom prema krštenju na blagdane - svjedoči o visokoj vrijednosti krštenja kao društvenog čina.

4. Običaj laganog odgađanja krštenja od nekoliko dana može se povezati s opadanjem straha od smrtnosti novorođenčadi te oprezno interpretirati kao jedan od ranih pokazatelja procesa demografske tranzicije.

5. Na krštenjima 1770. uvijek se javljaju dva kuma, dok u sljedećih stotinu godina opada broj roditelja koji uviđaju korist od kumstva za stvaranje društvenih mreža te neki pozivaju samo jednog kuma ili kumu.

6. U izboru kumova 1770. poštuje se potpuna spolna simetrija, tako da par kumova oponaša "duhovno roditeljstvo", dok se 1870/1. češćim izborom samo muških kumova ova karakteristika gubi.

7. Udio plemića među kumovima 1770. znatno je veći od njihova udjela u društvu, no taj se nerazmjer u sljedećih sto godina smanjuje, kao posljedica društvene transformacije u kojoj se gube raniji staleški okviri.

8. Glavnina vertikalnih veza stvaranih kumstvima u drugoj polovici 18. stoljeća je uzlazna, to jest izbor pada na kuma iz višeg društvenog sloja od onoga kome pripadaju roditelji. Odstupanje od toga prisutno je jedino u antuninskom staležu, koji obilježava horizontalnost kumovskih mreža.

9. Za vlastelu je tipično traženje kumova među rođacima, vjerojatno zbog ionako vrlo visokog stupnja rodbinske povezanosti u staležu koji je na demografskom zalazu, a i radi izbjegavanja problema s novim bračnim zabranama koje bi kumstvo povlačilo. U tom se sloju kume biraju među rođakinjama s majčine, a kumovi među rođacima s očeve strane, kako bi se iskazala počast objema obiteljskim linijama.

10. Za razliku od vlastele i antunina, pučani rjeđe biraju kumove među rođacima, već potpunije koriste kapacitet kumstva za stvaranje novih društvenih veza i podizanje ugleda u zajednici.

11. Zbog ideje "duhovnog roditeljstva", među srodnicima izbor pada najčešće na braću i sestre djetetova roditelja te njihove bračne drugove, a rjeđe na djeda odnosno baku.

12. Za razliku od rezultata istraživanja Guida Alfanija za Ivreu, u Dubrovniku preuzimanje uloge kume nema funkciju inicijacije u životnu fazu odrasle žene. U skladu s odredbama kanonskog prava, u dubrovačkoj praksi kume znaju biti već djevojčice u pubertetu.

13. Među kumovima se izdvaja niz pojedinaca - vlastele, ali i pučana - koji se osobito često nalaze u toj ulozi, a bili su poželjan izbor zbog "društvenog kapitala" (Bourdieu) koji su posjedovali. Oni su mogli funkcionirati i kao točke u kojima se povezuju različite društvene mreže u jedan širi sustav.

14. Plemići kao kumovi pučanske djece vrlo često nisu bili nazočni činu krštenja, već su umjesto njih djelovali zastupnici, što ukazuje da osobni i duhovni karakter veze nije bio izražen. Kod horizontalnog kumstva, kod kojega roditelji i kum pripadaju istom staležu, takva su zastupstva bila daleko rjeđa. Iz izbora zastupnika može se razabrati da su - suprotno ideji zastupstva - presudnu ulogu u izboru zastupnika imali roditelji.

15. Istraživanje kumstva u Dubrovniku 1770. nije samo iznijelo na površinu društvene veze koje se uspostavljaju ili učvršćuju, nego je i identificiralo osobe s izrazitim "društvenim kapitalom", koji ne slijedi uvijek stalešku poziciju i spolno zadanu ulogu u društvu.

BAPTISMAL KINSHIP IN EIGHTEENTH-CENTURY DUBROVNIK: CHILDREN, PARENTS AND GODPARENTS AS KNOTS IN THE SOCIAL TIES

VEDRAN STOJANOVIĆ AND NELLA LONZA

Summary

By analysing the data of 110 baptisms registered in the Dubrovnik parish baptism records for the year 1770, we aim to reconstruct how godparenthood was used as a device for improving the family's position in the community by establishing ties with the persons of higher social capital (Bourdieu).

Although the baptismal records of Dubrovnik for the period before the Council of Trent have not been preserved, several personal records of baptism traced in the noble families indicate that godparents were numerous, mostly male, and that godparenthood was used to reinforce the family relationships and moreover to create and to widen the horizontal and vertical social networks, which also included the commoners. With regard to its forms and objectives, the role of godparenthood practiced in Dubrovnik was identical to that in Italy and other South-European societies of the same period. By limiting the number of godparents, the decrees of the Council of Trent significantly narrowed the potential of this institute in creating and extending the social relations.

The godparent-parent relationship of the second half of eighteenth-century was upwardly mobile, i.e. the godparent was chosen from a rank higher than that of the godchild's parents.

Most commonly, the nobility and the urban elite chose godparents among the relatives, while the common people tended to use godparenthood for creating new social relationships and for bettering their position in the community.

The nobility acting as godparents to the children of the lower ranks were almost never present at the rite of baptism, and they sent their representatives (proxies) instead, which shows that the personal and spiritual character of godparenthood was of secondary importance. When parents and godparents belonged to the same social class, the appointment of representatives was less common. It is clear that parents played a central role in the selection of representatives, quite contrary to the actual idea of representation.

A comparison with the baptisms registered in the same parish in 1870 demonstrates a shift in the role of godparenthood, as its potential in creating social networks often remained unexploited. Moreover, the number of godparents from the noble ranks had been largely reduced as a consequence of the diminished social influence of the nobility after the fall of the Republic.